

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: Om Religion og Liturgie Svar paa Resensjonen over min Afhandling om Religion og Liturgi

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "Om Religion og Liturgie Svar paa Resensjonen over min Afhandling om Religion og Liturgi", i Grundtvig, N. F. S.: *Grundtvigs værker*, Faculty of Arts, Aarhus University. Onlineudgave fra Grundtvigs Værker: https://tekster.kb.dk/text/gv-1807_61-intro-shoot-idm441.pdf (tilgået 20. juli 2024)

Anvendt udgave: Grundtvigs værker

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen](#)

Modtagelsen

Den generelle reaktion på afhandlingen "Om Religion og Liturgie" synes at være den, at man har fået respekt for Grundtvig og hans engagement i religionsspørgsmålet, men at afhandlingen mange steder er uforståelig.

Udgiver L.N. Fallesens kommentarer

Udgiver Lorenz Nikolai Fallesen kan betragtes som det første vidne om, hvordan afhandlingen blev modtaget. Fallesen har nemlig kommenteret Grundtvigs tekst, hvor han fandt den uforståelig. Han skriver en række noter til teksten (14 i alt), hvor han angiver, hvad han ikke forstår, eller gør opmærksom på, at han ikke er enig i synspunkterne. Et enkelt sted anbefaler han endog anden og bedre læsning! Seks steder sætter han "(?)" ind i Grundtvigs tekst for at markere uforståeligheden. Det kan synes mærkeligt, at udgiver og forfatter ikke har forsøgt at klare disse uoverensstemmelser inden trykningen.

På trods af de mange spørgsmål til afhandlingen er Fallesen i det store hele positiv i sin vurdering af den unge Grundtvig og skriver i sin sidste note: "Herr Forf. kan være overbeviist om, at enhver Retskaffen vil læse hans Afhandling med megen Agtelse baade for hans Forstand og Hierte. Mig for min Deel har den meget glædet, skjønt Sproget og enkelte Udtryk paa faa Steder ikke have behaget mig. Men lige meget, Forf. har talt Religionens Sag med en reen Aand og et varmt Hierte, og derfor lønne ham Gud" (s. 201).

P.E. Müllers anmeldelse

Der gik en rum tid, før "Om Religion og Liturgie" blev anmeldt. Først i 1808 anmeldtes hele årgang 1807 af *Theologisk Maanedsskrift i Kjøbenhavnske lærde Efterretninger* af P.E. Müller, som på det tidspunkt var professor i teologi ved Københavns Universitet. Den del, der omhandler Grundtvigs tekst, findes på s. 706-13 og 721-725, se faksimiler. Müller ofrede megen plads på Grundtvigs afhandling og refererede store dele af den, idet han vurderede, at meget ville være nyt for læserne, da afhandlingen er "den første i vort Sprog, hvori den allernyeste tyske Religionsfilosofi udtaler sig" (1808, s. 11). Han bemærker, at Grundtvig følger tendensen inden for den nyere filosofi til at gøre op med kantianismen. Hvor Kant byggede på tænkningen og søgte at bestemme grænser for den menneskelige erkendelse, giver den nye filosofi i stedet indbildningskraften (fantasi) den højeste plads. Dette bekymrer Müller: "Ved at gribe alt, hvad der formaar at virke paa Følelsen, bevirker den Nyeste Filosofi, at alskens Overtro kan vorde stadfæstet" (1808, s. 712).

Müller skriver, at han har fundet meget "skjevt og urigtigt" i afhandlingen, og kritiserer den for at være uforståelig: "[der er] meget, som Forfatteren ved nærmere Eftertanke selv vil finde ensidigt og overspændt. Sproget potenseres tillige med Indbildningskraften [fantasi], hvorved Udtrykket stundum bliver uforstaaeligt. Billeder maae tages for Grunde, og synderlige Paradoxier lade sig tilsyne" (1808, s. 712). Derudover ser Müller en række problemer i Grundtvigs fremstilling. Müller skriver fra et rationalistisk standpunkt, og det kan ikke undre, at hans første kritikpunkt angår forholdet mellem fornuft og åbenbaring. Müller mener, at Grundtvig nedværdiger filosofien (dvs. fornuften), når han hævder åbenbaringstroen som den eneste grund for overbevisning om det oversanselige. Grundtvig glemmer, at troen må prøves efter og bygges på filosofiske grunde, hvis den ikke skal være "phantastisk" (1808, s. 713).

Et andet problem ligger i selve Grundtvigs definition af religion som det endeliges samfund med det evige. Müller finder i definitionen af religion som åndens opløftelse over det jordiske en mystisk tendens og efterlyser det etiske aspekt ved religionen. Menneskets stræben bør ifølge ham ligge i at virke og ikke i at føle. I stedet for at stræbe efter at hæve sit eget væsen mod det evige, bør mennesket se sin opgave i "at fremme det Gode i en moralsk Verden" (1808, s. 722).

Et tredje stridspunkt er Grundtvigs tale om syndefaldet og Jesu religion som forsoning. Dette finder Müller helt urigtigt. Det Gamle Testamente taler måske nok om et fald, men det gør Jesus ikke, ifølge Müller. Han skildrede derimod menneskehedens tilstand "paa samme Maade som enhver Moralist, der foretog en renere Lære i en fordærvet Tidsalder" (1808, s. 723). Müller ser altså ikke det moralsk onde som resultatet af et radikalt syndefald, der står til genopretning ved guddommelig indgriben, men det onde kommer fra "Sandseligheden" og kan undgås ved at leve et moralsk liv.

Et sidste kritikpunkt angår spørgsmålet om, hvorvidt de onde kan forbedre sig på den anden side af døden. Müller læser Grundtvig, som om han utvetydigt siger nej til dette spørgsmål, og forsøger at gendrive Grundtvigs påstand med følgende (ikke særligt overbevisende) argument: Man kan ikke nægte muligheden af en omvendelse for de lastefulde i dette liv, da de jo er frie fornuftsvæsner. Og eftersom mennesket ikke kan vide noget om tilstanden efter døden, andet end hvad det kan slutte sig til ved betragtninger over det dennesidige liv, vil det heller ikke være urimeligt at antage en omvendelse på den anden side af døden for mulig.

Liturgidelen af Grundtvigs afhandling kommenterer Müller meget kort, idet han siger, at denne del har forekommet ham mest tilfredsstillende.

På trods af de mange indvendinger, Müller har imod Grundtvigs synspunkter og formuleringer, giver han en meget positiv vurdering af Grundtvigs iver og engagement. Han tvivler ikke på, at "en Mand, der føler saa varmt, der skriver saa fyndigt, der er saa giennemtrængt af Ærefrygt for Jesu hellige Lære, og besidder i sit Foredrag, hvad de Ældre ei upassende kaldte Salvelse, at jo den Mand vil engang vorde en værdig Religionens Lærer" (1808, s. 712).

Grundtvigs svar på anmeldelsen

Grundtvig svarede på Müllers anmeldelse i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn* under titlen "Svar på Resensjonen over min Afhandling om Religion og Liturgi". Han undrer sig her over påstanden om, at den nye tyske religionsfilosofi skulle udtale sig i hans afhandling. Han bedyrer, at han ikke tilhører nogen filosofisk skole, og om forholdet til naturfilosofien skriver han: "[Jeg har] kun nogle Ord og Formler, og *maaske* den religiøse Tendens tilfælles med samme; thi mine Resultater vedkende Naturfilosofen sig neppe" (Grundtvig 1808, sp. 294).

Til Müllers påstand om, at Grundtvig nedværdiger filosofien, svarer han, at denne nedværdigelse dog ikke er uberettiget. Han gentager sit synspunkt fra afhandlingen, at åbenbaringen løser gåder, som fornuften (filosofien) ikke kan løse. Det, filosofien kan, er at vise mennesket, at det har en trang til tro på det oversanselige. Grundtvig går egentlig ikke ind på Müllers spørgsmål, om ikke også troen skal efterprøves af fornuften for ikke at ende i fantasti.

En mere alvorlig sag finder Grundtvig i, at han anklages for mystik og for at anbefale en uvirksom følelsestro. Dels forsvarer han sig med, at han netop har afvist den form for religion, der reducerer religionen til poesi, og som fortaber sig i en uvirksom beskuelse af det evige. Dels påpeger han, at han tydeligt har slået fast, at betingelsen for at vinde saligheden er "Stræben mod det Evige ved *Moralitet*" (sp. 295). Som tidligere nævnt er der her tale om en uklarhed i Grundtvigs afhandling. At saligheden skulle kunne opnås ved at føre et moralsk liv harmonerer dårligt med afhandlingens hovedtanke, at mennesket ikke ved egen bestræbelse kan nå det evige.

Angående spørgsmålet, om de onde kan forbedre sig efter døden, finder Grundtvig sig misforstået. Han har ikke, som Müller påstår, sagt, at de lastefulde ikke kan forbedre sig; han mener blot at have modsat sig den tanke, at det skulle være *lettere* at omvende sig efter døden.

Grundtvig afslutter sit svar med at skrive, at han ikke vil gå ind i et egentligt, argumenterende forsvar af sin afhandling, fordi det ville komme til at fylde mere end afhandlingen selv "uden dog at kunne overbevise dem, der beskue det Oversanselige og dets Aabenbaring i Tidens Fylde, fra en næsten modsat Synspunkt" (1808, sp. 295). Her rammer Grundtvig hovedet på sømmet: Hans position i denne tid er så langt fra samtidens rationalistiske præster, at de ikke kan blive enige om religionsspørgsmålet.

J.P. Mynsters reaktion

Grundtvigs afhandling affødte også en reaktion fra J.P. Mynster, som på det tidspunkt var præst i Spjellerup, og som senere blev biskop over Sjællands stift. Mynster, som selv havde skrevet et indlæg i liturgidebatten, omtalte Grundtvigs afhandling i et brev til sin veninde Kamma Rahbek: "En Candidat Grundtvig har i Fallesen's Maanedsskrift skrevet en Afhandling 'om Religion og Liturgie', som viiser Anlæg, og en langt bedre Bestræbelse, end de øvrige Liturgers, ogsaa undertiden Held til meget lykkelige Udtryk, men som dog endnu ikke er stort Andet end et halvfordøjet Virvar af Andres fornuftige og ufornuftige Tanker" (Mynster 1860, s. 97).

I "Om Religion og Liturgie" havde Grundtvig kritiseret nogle af J.P. Mynsters holdninger – dog uden navns nævnelse. Det gjaldt for det første tilspørgelsen ved dåben, som J.P. Mynster i overensstemmelse med Boisen mente, skulle være henvendt til fadderne og ikke til barnet. Grundtvig mente ikke, at en tiltale til barnet burde virke anstødelig – ikke medmindre man er "en svoren Fiende af Poesie" ("Om Religion og Liturgie", s. 187). For det andet kritiserede Grundtvig Mynsters syn på skriftemålet. Boisen havde i sin plan foreslået skriftemålet afskaffet, fordi absolutionen (tilsigelsen af syndernes forladelse) kunne misforstås som en frihed til at begå nye synder. Det var hans opfattelse, at mange ville blive ved med at synde i tillid til håndspåleggelsen i skriftemålet (Boisen 1806, s. 148). Mynster gik i sit indlæg imod Boisen og talte for bevarelse af skriftemålet, idet han hævdede, at de mennesker, der kunne finde på at synde i tillid til håndspåleggelsen, nok "vilde blive ved alligevel" (Mynster 1806, s. 99). Disse ord af Mynster fik en hård medfart af Grundtvig: "hvor er Beviset for denne henkastede Phrase, der hverken kan stadfæstes ved den ydre eller indre Erfaring?" ("Om Religion og Liturgie", s. 193).

J.P. Mynster tog Grundtvigs bemærkninger ilde op. Han udtrykte sin vrede over Grundtvigs behandling af ham i ovennævnte brev til Kamma Rahbek: "Da Personen ellers ofte er mig nær nok, uden at sige mig nogen Høflighed, men benytter den første Lejlighed til at sige mig en Grovhed, saa havde han rigtignok fortjent, at jeg skulde kyle ham selv en Replik i Hovedet. Imidlertid vil jeg det dog ikke, men nøjes med den Hævn, jeg her har taget over ham" (1860, s. 97). I sine erindringer, *Meddelelser om mit Levnet* fra 1854, mindes Mynster stadig med bitterhed, hvordan Grundtvig havde frakendt ham poetisk sans og beskyldt ham for at komme med henkastede fraser (Ørsted 1965, s. 377).

J.P. Mynsters indlæg i liturgidebatten kom desuden til at spille en særlig rolle i hans personlige udvikling. Han opfattede det selv som et vendepunkt i sit liv, at han her for første gang satte sig op imod autoriteterne (Boisen og liturgikommissionen) for at forsvare den 'gamle' kristendom: "Virkelig var dette Skridt af større Betydning i mit Liv, end det vel har Udseende af; jeg havde derved bestemt den Retning, min hele fremtidige offentlige Virken skulde tage, og kunde gierne sige, at jeg dermed 'var gaaet over Rubicon'" (Mynster 1854, s. 164). Om Mynsters position i liturgisagen, se *J.P. Mynster og Henrich Steffens* (Ørsted 1965, s. 371 ff.).